

Landskabets modoffensiv

SPRAWL. Urban sprawl har fået et landskabeligt modspil der kan blive en del af diskussionen om grøn byplanlægning, vurderer Marie Markman i ny ph.d.-afhandling

Byen spreder sig uhæmmet i landskabet med veje, baner og byggeri. Urban sprawl kaldes det. Men det går også lidt den anden vej. Landskabet spreder sig ind i byen som 'landscape sprawl' hvor midlertidige tomter og græs- eller stenbelagte udearealer bruges på nye måder. Endnu er det kun en lille modbevægelse, men den kan få mere fart hvis man åbner sine øjne for mulighederne. Og det er ikke kun for at give byen flere rekreative muligheder, men også for at levere et bidrag til fødevarerforsyningen og give naturen bedre vilkår.

Det er i hvert fald udgangspunktet for Marie Markmanns ph.d.-afhandling 'Landscape Sprawl, an artistic response to living in the anthropocene'. Den er udført under Arkitekt-skolen i Aarhus og Center for Strategisk Byforskning. Og sitet er at diskutere landskabets muligheder i byen.

Anthropocene (dansk: antropocentrisme) kommer af det græske anthropos (menneske) og det latinske centrum. Mennesket og menneskets aktiviteter er udgangspunktet for alt, og naturen og landskabet må underordne sig derefter. Men netop derfor kan vi også beslutte at give natur og landskab mere plads igen.

En del af debatten

Marie Markman er landskabsarkitekt, men var oprindeligt billedkunstner og lavede bl.a. værker i offentlige byrum. Hun brugte planter som materiale og var del af den bevægelse der i 00'erne lavede projekter med 'urban gardening' hvor ledige arealer og centrale

'Traffic Island Edible Landscape', en nyttehøve i en meget befærdeet vejs midterrabat i Århus. Studerende fra Arkitekt-skolen i Århus der hjælper til. Foto: Marie Markmann.

byrum blev udnyttet til dyrkning og bynatur.

Tilbage fra starten af 70'erne har billedkunstnere brugt planter til at tage sociale, økologiske, økonomiske og æstetiske emner op til debat. Kunststuderende Liz Christy og the Green Guerillas lavede den første 'community garden' på Manhattan i 1973. Et nyere eksempel er billedkunstneren Camilla Berner der i 2011 lavede en have blot ved at passe en spontan beplantning der voksede frem på den henliggende Krøyers Plads i København. Marie Markmann stod også selv bag en nyttehøve på Københavns havnefront i 2005 (<http://www.planteundersogelser.dk/nyttehave.html>).

Det er denne tendens Marie Markmann ser nærmere på og selv er en del af. Projektet, der foregik fra 2011 til 2014, er funderet i to værker der begge er eksempler på hvordan landskabet kan 'sprawles' ind i byen.

Det første værk var 'Traffic Island Edible Landscape', en nyttehøve lavet i samarbejde med studerende fra arkitekt-skolen i en meget befærdeet vejs midterrabat.

Det andet værk var 'Edible Estates: Prototype Garden #14: Aarhus; Denmark'. En køkkenforhave i en privat parcelhus-

have lavet af den amerikanske kunstner Fritz Haeg og ligeledes udført i samarbejde med studerende fra arkitekt-skolen. Eksemplet er nærmere omtalt i næste artikel side 36.

Projektet bygger endvidere på seminaret 'Urban Agriculture: Edible Estates and the Mega Cities of Tomorrow' hvor det blev diskuteret om bylandbrug kan spille en større rolle i byudviklingen.

Ikke kun nyttehaver

Selv om alle tre titler indeholder 'edible' (spiselig), handler det ikke kun om nyttehaver. Det grønne kan have mange former, også mere naturprægede. Ligesom byen spreder sig ud på landet på forskellige måder, kan landskabet sprede sig ind i byen på forskellig vis. Og sammen kan de forskellige anlæg og typer indgå i en større strategi der bidrager til at løse økologiske problemer som f.eks. biodiversitet og afvanding.

„Når vi laver 100 m² nyttehøve ved en vej, så laver vi ikke bare et nyt lille landskab i byen. Vi skubber også til diskussionen og refleksionen om hvordan landskabet i byen generelt kan være. Vi sætter problemstillingen på spidsen. Provokationen er en del af metoden, men ikke for provokati-

onens egen skyld,“ forklarer Marie Markmann.

I 'Traffic Island Edible Landscape' var det f.eks. noget af en provokation at dyrke grøntsager lige ud til en trafikeret vej. „Mange ville ikke spise dem, de væmmedes, men stillede ikke spørgsmålstegn ved at indånde den giftige luft konstant,“ forklarer Markmann.

Budskabet er henvendt til alle. Borgerne skal se de muligheder der f.eks. er i 'urban gardening', både i deres egne haver og uden for. Men byplanlæggere og parkforvaltere skal også være opmærksomme på mulighederne. De kan f.eks. være med til at udjævne den kløft der er mellem græsrodsaktiviteter og myndigheder når landskabet 'sprawles' ind i byen. Det kan de ifølge Marie Markmann f.eks. gøre ved at give plads til de aktiviteter der er i gang og samtidig bruge 'landscape sprawl' på strategisk niveau i byplanlægningen. *sh*

Marie Markman (2014): Landscape Sprawl. An artistic response to living in the anthropocene. Ph.d.-projekt. Arkitekt-skolen i Aarhus (www.aarch.dk) og Center for Strategisk Byforskning (www.byforskning.dk).

Projektet er gennemført 2011-2014 og blev forsvaret 6.2.2015.

Mere omfattende materiale (dagbøger, billeder, film m.m.) om afhandlingen og ph.d.-projektet kan ses på www.phd.mariemarkman.com.

Den udstillede naturkøkkenhave

FORHAVER. Villahavens tomme vejside kan indgå i en produktiv og økologisk sammenhæng

Af Lone Skjødt

I takt med at haveejere gør deres forhave mere og mere grå og forladte, er det opmuntrende at mærke tendenserne til en ny aktiv og grøn forhavekultur. Det er ikke nødvendigvis som en kopi af fortidens grønne haveprægede præsentationsanlæg. En af mulighederne er tværtimod en naturpræget køkkenhave der bidrager til både fødevarerproduktion og bynatur.

Det kan man f.eks. se hos familien Pedersen i Hammel. Familien der består af Dorte og Carsten Pedersen og deres to piger Rikke og Trine, ønskede ikke en af de sædvanlige moderne forhave. De var derfor friske på idéen da Marie Markman søgte efter en parcelhusfamilie med en synligt beliggende forhave til projektet 'Edible Estates'. Projektet er en del af hendes ph.d. på Arkitektskolen i Aarhus. Læs mere om den i artiklen side 34.

Tre dage i maj

Parrets forhave ligger synligt ud til en større fællesvej i parcelhuskvarteret. Det var en at-

traktiv beliggenhed for projektet på grund af kontrasten til omgivelserne med græsplæner, betonbelægninger og asfalt. Tre dage i maj 2013 blev værket født i samarbejde med den inviterede amerikanske arkitekt og kunstner Fritz Haeg og arkitektskolens studerende der deltog i anlægsarbejdet som led i et kursus.

Det var tre dage med stor gæstfrihed og gensidig kemi. Som Marie Markman siger: „Det er jo ikke enhver familie man kan forvente vil deltage så begejstret og have 60-65 mennesker rendende ude og inde flere dage i træk med adgang til internet, toilet og kaffemaskine.“

Haeg har i en årrække arbejdet med at omdanne traditionelle, græsklædte amerikanske forhave til frodige spiselige haver for at inspirere andre til at gøre noget tilsvarende. Med dette projekt ønskede Fritz Haeg og Marie Markman at se om der er et potentiale i fødevarerproduktion i danske forhave. En produktion som kan indgå i en ny social, økologisk og æstetisk sammenhæng. Og bidrage til økolo-

gisk bæredygtighed og berige vores dagligdag.

Skoven til parcelhuset

Da forhaven skulle anlægges tog familien fri for at deltage hvilket vidner om deres store engagement. Også Haeg, Markman og de studerende deltog.

Der blev tilført 3-4 trailerfulde kompost og en lastbilfuld muldjord, hvorved der blev skabt jordvolde som afgræsning på anlægget. Jordbunden er naturlig lerholdig, og der har tidligere været planteskole i det nyudstykede parcelhuskvarter.

Jorden blev dækket med grannåle, bøgeblade og kogler hist og her, og det viste sig at fungere rigtig godt som bunddække mod ukrudt. Der blev slæbt træstammer, træstykker, stubbe og sten fra skoven. Selve designet og det kunstneriske udtryk stod Haeg for i dialog med Dorte og Carsten, og der blev bygget tipier af grene, siddepladser af stubbe, bålplads, højbede, mistbænk, plantekasser og masser af bar jord til dyrkning. Gangene blev dækket af barkflis

og bedene omkranset af chaussésten og træstammer, der gav et skovagtigt udtryk.

Der blev plantet en palet af bærbuske, frugttræer, hasselnød, vin, skovjordbær, krydderurter, spiselige blomster, grøntsager som kål, gulerødder, ærter, rødbeder, kartofler og bønner. Se den komplette planteliste på <http://www.fritzhaeg.com/garden/initiatives/edibleestates/aarhus.html>. Kravet var blot at planterne skulle kunne gro under danske forhold.

De tomme plæner

Projektet vakte eftertanke. Ser vi på boligkvarterer rundt om i Danmark og udlandet, er det tankevækkende hvor store arealer der står tomme i form af grønne plæner og belægninger. Tænk hvis de kunne udnyttes til spiselige formål.

Vi bor i et så velstående et land at vi kan tillade os denne luksus, men samtidig skal jordkloden brødføde stadig flere milliarder mennesker samtidig med at dyrkningsjorden presses af bl.a. byudvikling og havstigninger. I et større tidsperspektiv kan man forestille sig at det igen vil svare sig at dyrke selv små haver.

Men udfordringen er ikke kun at skabe dyrkningsjord. Den er også at give mere plads til naturen og biodiversiteten som også er under pres. Det er derfor interessant at skabe haver i større samhörighed med den omliggende natur. Men det er også et interessant paradoks. Mange familier ønsker at bosætte sig og bygge hus, f.eks. i udkanten af en skov. Men når de flytter ind, udraderes al spor af skov og natur i det traditionelle parcelhuskvarter af huse, grå belægning, hække og plæner.

Mad, kontakt og oplevelser

I dag opleves forhaven som et levende kunstværk hvor ikke to dage opleves ens. Parret synes det har været en god måde at udnytte arealet på og

Grøn frodighed med vilje. Haven ses her år 2, og parret har netop høstet og plukket masser af frugt, grønt og spiselige blomster. Til venstre høje jordskokker og til højre salat der er gået i blomst. Foto: Lone Skjødt

Haven i Hammel er ved at blive anlagt. Der blev tilført 3-4 trailerfulde kompost og en lastbilfuld muldjord. Foto: Marie Markman.

har kun haft positive oplevelser efter anlæggelsen.

„På en måde er det legalt for folk at stoppe op og snakke og spørge til haven,“ fortæller Carsten. „Det er sjovt at gå derude og luge, stress af, undres over alt der kommer op og nyde børnenes store begejstring. Fugle tager bad i jorden, nipper og søger føde. Der er kommet et helt andet liv, end vi havde drømt om.“

År 2 er familien lige begejstret. Haven lever og fortsætter sin fortælling om at udnytte et tomt areal til noget nyttigt. Familien synes det ser pænt ud og nyder mangfoldigheden i forhaven. Forbipasserende glædes og smiler, og familien har fået nye plantevenner. Stik mod hvad man skulle forvente, er der ingen der har sagt at de finder de nye forhave rodet.

Carsten elsker særligt alle blomsterne, men også at gå derude og nipse og luge efter som afstresning efter endt arbejdsdag. Dorte er særlig begejstret for alle bærrerne. De

har høstet masser af bær, men også ferskner og urter.

Børnene og deres kammerater udnytter forhaven både som spisekammer, men også til legeplads hvor det er skønt at balancere på træstammer og stubbe. Tipien er både levende telt og stativ for stangbønner, vin og ærter. Børnene presser deres eget saft og er blevet skrappe til plantenavnene, og til hvornår man høster frugter og grøntsager så de smager bedst. Da naboerne holdt studentergilde, kom de og hentede krydderurter.

Erfaringsmæssigt bruger familien cirka 1 time om ugen på at luge i sæsonen. Den eneste ændring de har foretaget er at fjerne de små sten som bunddække, for det var umuligt at holde rent. Jordbær og frugttræer har fået siveslanger, og der er tilført ekstra jord hist og her efterhånden som kompost og skovens muld er omsat. Det er alt i alt ikke det store arbejde de har haft bagefter. Dorte og Carsten anbefaler derfor alle varmt at ny-

tænke og udforme haven som naturnært spisekammer.

Både kost og natur

Det er glædeligt at se den fortsat stigende aktivitet i dyrkningsfællesskaber og bæredygtige byer. Der bliver debatteret form og indhold på grønne taghaver, i byhaver, fælleshaver og i urbane landbrug. Fordelene er mange som eksperimentet i Hammel viser.

Først og fremmest udnytter man forhaven til alt muligt lækkert og spiseligt. Det giver inspiration til madlavningen. Man får øje for smag, næringsværdi og friskhed og bliver optaget af kostens værdi og kvalitet. Hindbær og bønner gror trods alt ikke på supermarkedets hylder. Man kan opleve glæden ved at dyrke sin egen mad og udvikle praktiske dyrkningsmæssige erfaringer med jord, planter, kompost og gødning. Og man kan få positiv kontakt med andre haveinteresserede hvor man arbejder sammen, deler udbytte og erfaringer.

Haven er også en god måde at være sammen med sine børn på. Børn lider mentalt af naturmangel. Forhavens naturkøkkenhave kan være en løftestang til at gøre børn kloge på mad og natur. Oven i købet sparer man penge.

Forhaven kan endelig være med til at tilføre hjemmets nærmeste omgivelser mere natur - og natur er godt mod stress. Man kan lade sig inspirere af den rigtige natur til at skabe mere mangfoldighed både hvad angår planter, insekter og smådyr.

Det kan godt være at man kommer til at sprænge rammerne for hvad der anses for smukt og grimt, men det kan være en vej mod en ny og accepteret haveæstetik med plads til arkitektoniske eksperimenter, mere vildskab med glimt i øjet samt praktiske nytteideer og frisk mad. □

SKRIBENT
Lone Skjødt er havearkitekt med eget firma, Grønne Glimt, i Bjerringbro og København. Hun har besøgt familien i Hammel gennem to vækstsæsoner.
www.groenneglimt.dk